

בדין טיבול בחרוסת

המחברים פ' בפירושי המשנה מצוה ושמברכין עליה ומתוך כך פסקו שאין הלכה כדבריו אלא שבחבוריהם כתבוה כדברינו:

ז. תוספות מסכת חולין דף קה עמוד א ד"ה מים ראשונים

מים ראשונים מצוה ואחרונים חובה כו' - בברכות בסוף פרק אלו דברים (דף נג: ושם) דריש תרווייהו מקרא מוהתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים ואסמכתא בעלמא הוא דהא טעמא דמים אחרונים הוי משום מלח סדומית כדאמר בסמוך ואנו לפי שאין מלח סדומית מצוי בינינו לא נהגו במים אחרונים וכו' וא"ת למאי נפקא מינה הא דראשונים מצוה ואחרונים חובה מה לי מצוה מה לי חובה הא תרווייהו חובה כדקתני בברייתא ולא רשות כו' ובהלכות גדולות פירש דראשונים שהם מצוה משום סרך תרומה טעונין ברכה אבל אחרונים שהם לצורך אדם משום מלח סדומית אין טעונין ברכה ומכאן כתב רבינו יהודה בפרק במה מדליקין בתוספ' שאין לברך על קריאת שמע שלפני מטתו אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרות שמע.

ח. רמב"ם הלכות ברכות פרק יא הלכה ד

ולמה אין מברכין על נטילת ידיים באחרונה, מפני שלא חייבו בדבר זה אלא מפני הסכנה ודברים שהם משום סכנה אין מברכין עליהם, הא למה זה דומה למי שסינן את המים ואחר כך שתה בלילה מפני סכנת עלוקה שאינו מברך וצונו לסנן את המים וכן כל כיוצא בזה.

ט. ספר מצוות קטן מצוה קמד

מצוה לעשות החרוסת זכר לטיט, והא דאמרינן התם אף על פי שאין חרוסת מצוה הכי פירושו אין מצוה אלא גם חובה משום קפא וצריך לקהוייה זכר לתפוח.

י. רבינו חננאל מסכת פסחים דף קטז עמוד א

אף על פי שאין חרוסת מצוה ואמאי מייתי ליה משום קפא כדפירשנו למעלה. ר' אליעזר בר' צדוק החרוסת מצוה והביא ראייה לדבריו שכך היו תגרי ירושלים אומרים קחו לכם תבלין [למצוה] מכלל שחרוסת מצוה מאי מצוה ר' לוי אמ' זכר לתפוח שנאמר (שיר ח ה) תחת התפוח עוררתיך וגו' ר' יוחנן אומר זכר לטיט אמר אביי הלכך צריך לקיוהא זכר לתפוח וצריך לסמוכיה זכר לטיט. תגרי חרף שבירושלים היו אומרינן בואו וקחו לכם תבלין למצוה כגון קנמון וכיוצא בו זכר לתבן שבטיט:

יא. תוספות מסכת פסחים דף קטז עמוד א ד"ה תגרי חרף

תגרי חרף שבירושלים - משמע דהלכה כר' אלעזר בר' צדוק וגם בספרים כתב ר' יוסי ונימוקו עמו וכן עשה ה"ר יוסף בסדרו חרוסת זכר לטיט.

א. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיד עמוד א

משנה. הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת. הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין, אף על פי שאין חרוסת מצוה. רבי אליעזר ברבי צדוק אומר: מצוה.

ב. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קטז עמוד א

אף על פי שאין חרוסת מצוה. ואי לא מצוה - משום מאי מייתי לה? - אמר רבי אמי: משום קפא. אמר רב אסי: קפא דחסא - חמא, קפא דחמא - כרתי, [קפא דכרתי - חמימי] קפא דכולהו - חמימי. אדהכי והכי גימא הכי: קפא קפא, דכירנא לך ולשב בנתיק, ולתמני כלתך. רבי אלעזר ברבי צדוק אומר מצוה וכו'. מאי מצוה? רבי לוי אומר: זכר לתפוח. ורבי יוחנן אומר: זכר לטיט, אמר אביי: הלכך צריך לקהוייה, וצריך לסמוכיה. לקהוייה - זכר לתפוח, וצריך לסמוכיה - זכר לטיט. תניא כוותיה דרבי יוחנן: תבלין זכר לתבן, חרוסת זכר לטיט. אמר רבי אלעזר ברבי צדוק: כך היו אומרים תגרי חרף שבירושלים: בואו וטלו לכם תבלין למצוה.

ג. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת פסחים פרק י משנה ג

והחרוסת תערובת שיש בה חמיצות וכעין תבן זכר לטיט, וכך אנחנו עושין אותה, שורין תאנים או תמרים ומבשלין אותן ודכין אותן עד שיתרככו ולשין אותן בחומץ ונותנין בתוכן "סנבל" או קרנית או איזוב בלי שחיקה. ור' צדוק שאומר חרוסת מצוה חייב לדעתו לברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת חרוסת. ואינה הלכה.

ד. רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה יא

החרוסת מצוה מדברי סופרים זכר לטיט שהיו עובדין בו במצרים, וכיצד עושין אותה לוקחין תמרים או גרוגרות או צמוקין וכיוצא בהן ודורסין אותן ונותנין לתוכן חומץ ומתבלין אותן בתבלין כמו טיט בתבן ומביאין אותה על השלחן בלילי הפסח.

ה. מגיד משנה הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה יא

החרוסת מצוה וכו'. (דף קי"ד) במשנה אף על פי שאין חרוסת מצוה ר' אליעזר בר' צדוק אומר מצוה. והלכה כמותו דשקלו אמוראי אליביה (דף קט"ז) בגמרא דאמרינן מאי מצוה רבי לוי אומר זכר לתפוח עוררתיך ר"י אמר זכר לטיט ותניא כותיה דר' יוחנן. תבלין זכר לתבן חרוסת זכר לטיט:

ו. בית הבחירה למאירי מסכת פסחים דף קיד עמוד א

ואמר אף על פי שאין חרוסת מצוה כלומר צריך הוא להביאו אלא שלא מתורת מצוה אלא מתורת סכנה ופרשו בגמרא משום קפא ר"ל לחות היוצא מן החזרת שמזיק אלא שחודו של חרוסת מעבירו וי"מ בו תולעת וכו' ר' אלעזר בר' צדוק אומר מצוה מדברי סופרים ומשום זכר לטיט וכן הלכה וגדולי

יב. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קטו עמוד א

אמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא: כל שטיבולו במשקה - צריך נטילת ידים. אמר רב פפא: שמע מינה האי חסא צריך לשקועיה בחרוסת, משום קפא. דאי סלקא דעתך לא צריך לשקועיה - נטילת ידים למה ליה? הא לא נגע.

יג. תוספות מסכת פסחים דף קיד עמוד א ד"ה אע"פ שאין

אף על פי שאין חרוסת מצוה - ואם תאמר אמאי לא אתי חרוסת דרשות ומבטל חזרת דמצוה וי"ל דכיון דכל עיקר מרור לא ניתקן רק בטיבול בחרוסת משום קפא לא מקרי ביטול בכך.

יד. תוספות מסכת פסחים דף קטו עמוד א ד"ה אתי מרור

אתי מרור דרבנן ומבטל למצה דאורייתא - וכל שכן דאי לא הוי מרור אפי' מדרבנן דמבטל להמצה כדמשמע לקמן והא דשרי בהקומץ (מנחות דף כג:) מצה מתובלת לא אתו בשמים ומבטלו למצה דאין מן הבשמים כי אם דבר מועט.

טו. לבוש אורח חיים סימן תעא סעיף ב

ויש נוהגין שלא לאכול חזרת בערב פסח כדי לאכול מרור לתאבון בלילה. ויש מחמירין עוד שלא לאכול פירות בערב פסח כדי לאכול חרוסת לתאבון, ואין זה מנהג, שהחרוסת אינו מצוה לאוכלו אלא כדי לבטל הארס שבמרור כמו שיתבאר, ואדרבה בלילה אסור לאכול הרבה ממנו, וצריכין לנפצו מעל המרור שלא יבטל טעם המרור, וא"כ למה לא יאכל פירות ביום.

טז. לבוש אורח חיים סימן תעג סעיף ד

ומביאין לפני בעל הבית קערה שבה ג' מצות, ומרור, וחרוסת, ושאר ירקות מאיזה מין שירצה, וחומץ או מי מלח, ושני תבשילין מאיזה מין שירצה. טעם המצות ידוע, ולמה הם שלש יתבאר מתוך דברינו בעזה"י. מרור זכר לומר את חיייהם. חרוסת זכר לטיט שהיו אבותינו משתעבדין בו, ושאר ירקות יתבאר לפנינו למה הן באין. שני תבשילין אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה:

יז. רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה ח

בזמן הזה שאין שם קרבן אחר שמברך המוציא לחם חוזר ומברך על אכילת מצה, ומטבל מצה בחרוסת ואוכל, וחוזר ומברך על אכילת מרור ומטבל מרור בחרוסת ואוכל, ולא ישהה אותו בחרוסת שמא יבטל טעמו, וזו מצוה מדברי סופרים, וחוזר וכורך מצה ומרור ומטבל בחרוסת ואוכל בלא ברכה זכר למקדש +/- השגת הראב"ד/ חוזר ומברך על אכילת מצה ומטבל בחרוסת. א"א זה הבל.

יח. רבינו מנוח - ספר המנוחה הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה

ח

ואף על גב דאמרין דמצות אין מבטלות זו את זו היכא דהווי דאורייתא ודאורייתא או דרבנן ודרבנן והני מרור וחרוסת תרוייהו מדרבנן ניהו יש לומר דלא דמי דרבנן דמרור אדרבנן דחרוסת שזה כתוב בתורה וזה אינו כתוב והו"ל מרור לגבי חרוסת כדאורייתא אדרבנן ומבטלי אהדדי וזהו שכתב הרב וזה מצוה מדברי סופרים כלומר חרוסת מדברי סופרים ויבטל מצות מרור דהוי בדאורייתא ואם תאמר דמצה דהויא בזמן הזה ודאי דאורייתא היכי שרינן לטבל בחרוסת יש לומר משום דלא בעינן טעם מצה כדכתבין בפ"ו. וכו' ומה שאמרו דמצה זכר לחירות וחרוסת זכר לשעבוד ואין לערב זה אינו שהרי בזמן שבית המקדש קיים כורך מצה ומרור ואוכלן יחד ומצה זכר לחירות ומרור זכר לשעבוד

יט. טור אורח חיים הלכות פסח סימן תעג

והחרוסת הוא זכר לטיט שהיו אבותינו משתעבדין בו לכך צריך לעשותו עב זכר לטיט ומדברים חמוצים זכר למרור ואיתא בירושלמי אית דעביד לה עבה ואית דעביד לה רכה זכר לדם ופירש ה"ר יחיאל דהא והא איתא מתחלה עושין אותה עבה ואח"כ מרכיין אותה בחומץ ונותנין בה תבלין כגון קנמון וזנגביל הדומים לתבן זכר לתבן שהיו מגבלין בו הטיט ונותנין בה תפוח זכר לתחת התפוח עוררתיך ואגוזים דכתיב אל גנת אגוז ירדתי ותאנה דכתיב התאנה חנטה פגיה.

כ. טור אורח חיים הלכות פסח סימן תעה

אח"כ יקח כזית מרור וישקענו כולו בחרוסת ולא ישהנו בתוכו שלא יתבטל טעם מרירתו ומטעם זה כתב ה"ר יונה שצריך לנער החרוסת מעליו שלא יתבטל טעמו ויברך על אכילת מרור ויאכלנו בלא היסיבה ולא יברך עליו בפה"א.

כא. בית יוסף אורח חיים סימן תעה

ומה שכתב וישקענו כולו בחרוסת. בפרק ערבי פסחים (קטו). אמר רב פפא שמע מינה האי חסא צריך לשקועיה דאי סלקא דעתך לא צריך לשקועיה נטילת ידים למה ומיהו התם בגמרא (שם): דחינן ליה דדילמא לעולם אימא לך לא צריך לשקועיה וקפא מריחא מיית אלא למה לי נטילת ידים דילמא משקעו ליה וא"כ לא קימא לך כרב פפא ולכן הרי"ף והרמב"ם והרא"ש השמיטוהו אבל הרוקח (סי' רפג - ד) הביאו ולכן כתבו רבינו:

כב. מגיד משנה הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה ח

בגמרא (דף קט"ו) והשתא דלא אתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן מברך אמצה לחודה ואכיל והדר מברך אמרור לחודיה ואכיל והדר אכיל מצה ומרור בהדי הדדי זכר למקדש כהלל ע"כ שם. וסובר רבינו שהכל בטבול בחרוסת וכן כתוב בהלכות ה"ר יצחק נ' גיאת ז"ל מברך על אכילת מצה וטובל ואוכל ונוטל מן החזרת ומטבל בחרוסת וכורך מצה בחזרת ומטבל בחרוסת ואוכל עכ"ל. אבל בהשגות כתוב על טבול המצה

בתחלה א"א זה הבל ע"כ. ואף כאן לא ביאר בזה טעם. ובאמת שהרבה מן האחרונים ז"ל סוברין שאין טיבול במצה כשהיא לבדה וכן נהגו ומ"מ לא היה לו לההביל הדבר כי לא דבר רק הוא:

כג. טור אורח חיים הלכות פסח סימן תעה

כתב רב עמרם ויברך המוציא ויטבל בחרוסת ויאכל וכ"כ הרמב"ם ז"ל ואיני יודע טיבול זה בחרוסת למה אי משום מצה שאין בה מלח וצריך בשש לטבל במלח וכן הוא לשון הירושלמי וטמיש ליה במלחא ועוד הקשה בעל המנהיג לדבריהם שמצה היא זכר לחירות וחרוסת זכר לטיט והאיך יתחברו זה עם זה ועוד מצה דאורייתא וחרוסת דרבנן ואתי חרוסת דרבנן ומבטל מצה דאורייתא:

כד. רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה ו - ז

ואחר כך מברך על נטילת ידים ונוטל ידיו שניה שהרי הסיח דעתו בשעת קריאת ההגדה, ולוקח שני ריקיין חולק אחד מהן ומניח פרוס לתוך שלם ומברך המוציא לחם מן הארץ, ומפני מה אינו מברך על שתי ככרות כשאר ימים טובים משום שנאמר +דברים ט"ז+ לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה. ואחר כך כורך מצה ומרור כאחד ומטבל בחרוסת ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצות ומרורים ואוכלן, ואם אכל מצה בפני עצמה ומרור בפני עצמו מברך על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. +השגת הראב"ד/ ואחר כך לוקח מצה ומרור ומטבל כאחד. א"א זהו כהלל /פסחים/ (קטו), ומ"מ זה הסדר לא דייק. ואחר כך מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הזבח ואוכל מבשר חגיגת ארבעה עשר תחלה, ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הפסח ואוכל מגופו של פסח, ולא ברכת הפסח פוטרת של זבח ולא של זבח פוטרת של פסח.

כה. רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ה הלכה כ

מותר לתת התבלין והשומשמן והקצח וכיוצא בהן לתוך הבצק, וכן מותר ללוש העיסה במים ושמן או דבש וחלב או לקטף בהן, וביום הראשון אסור ללוש ולקטף אלא במים בלבד, לא משום חמץ אלא כדי שיהיה +דברים ט"ז+ לחם עוני, וביום הראשון בלבד הוא שצריך להיות זכרון לחם עוני.

כו. רש"י דברים פרק טז פסוק ג (פרשת ראה)

לחם עני - לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים: כי בחפזון יצאת - ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון. וחפזון לא שלך היה אלא של מצרים, שכן הוא אומר (שמות יב, לג) ותחזק מצרים על העם וגו': למען תזכור - על ידי אכילת הפסח והמצה, את יום צאתך:

כז. ב"ח אורח חיים סימן תעה

ומה שכתב ואיני יודע טיבול זה [בחרוסת] למה וכו'. תשובותיו אלה גדולות וכמעט מכריחות להודות בהן וכדי ליישב דעת הגאונים הראשונים באתי לומר שיש קצת סמך לדבריהם מדתנן (קיד א) הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין אף על פי שאין חרוסת מצוה רבי אלעזר בר צדוק אומר מצוה וקשיא במאי קמיפלגי דכיון דהכל מודים דצריך להביא חרוסת מאי נפקא מינה אם הוא מצוה אם לאו דהא ודאי דאף לרבי אלעזר בר צדוק אין מברכין על החרוסת אף על פי שהוא מצוה כמ"ש רבינו בסמוך אלא ודאי דלתנא קמא דאינו מצוה ואינו מביאו אלא משום קפא (קטז א) לא בעינן ליה אלא למרור וירקות אבל לרבי אלעזר בר צדוק דמצוה הוא זכר לטיט א"כ אף למצה בעינן ליה ומאחר שהרמב"ם בפרק ז' (ה"א) פסק כרבי אלעזר בר צדוק דמצוה הוא לכך פסק ג"כ דמטבל המצה בחרוסת: ומה שהקשה בעל המנהיג שמצה היא זכר לחירות וחרוסת זכר לטיט וכו'. אפשר לומר דכוונתו להורות בטיבול זה שהוציאנו מעבדות שהוא מטיט שהחרוסת זכר לו לחירות שהמצה זכר לו. וכשמטבילין בו את המרור כוונתו בענין אחר להורות דהמרירות שמיררו אותנו היינו בעבודת הטיט:

כח. תוספות מסכת פסחים דף קיד עמוד א ד"ה מטבל בחזרת

מטבל בחזרת - כלומר אוכל החזרת בטיבול כמו השמש מטבל בבני מעים וכן מטבל בירקות ובקרא נמי משתעי הכי כי תקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד) שמנחת הפוך בעינים ופי' רשב"ם דהאי טיבול לאו בחרוסת דהא אכתי לא בא כדקתני סיפא הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ואין זה ראייה דהא קתני הכא חזרת ותניא נמי בסיפא ועוד דחזרת צריך להטביל בחרוסת משום קפא ומיהו היכא שהטיבול ראשון הוי בשאר ירקות אין צריך לטבול בחרוסת אלא או בחומץ או במים ומלח כמו שהיה נוהג ר"ת דהא אמר בגמרא דחרוסת משום קפא וליכא קפא אלא במרור וכ"ש לר"א בר צדוק דקאמר מצוה זכר לטיט דלא שייך אלא במרור לזכר דוימררו את חייהם בחומר (שמות א) ועוד דלא שייך מצוה שטיבול ראשון אינו אלא להיכירא ודלא כה"ר יוסף שעשה בסדרו ויטבול בחרוסת וכן רבינו שלמה בסידרו וה"ר שמעיה.

כט. ספר המכתם מסכת פסחים דף קט"ז א

ר' אליעזר בר' צדוק אומר מצוה - ויש שואלין כיון דחרוסת הוא מצוה אמאי אין מברכין על אכילתו. וי"ל דהוי טפלה, ומברכין על העיקר ופוטל את הטפלה.

ל. רבינו מנוח - ספר המנוחה הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה יא

ואם ישאל שואל מפני מה אין מברכין על החרוסת תהיה התשובה לפי שאינו נאכל בפני עצמו והוא טפלה למה שאדם טובל בו, ואל תתמה שהרי כלולב מצינו כי האי גוונא שאינו מברך על כל ארבעת מינין אעפ"י שהם כלם מן התורה כלולב

מפני שהם טפלים לו וכלם נקראים על שמו והוא עיקר ועליו
מברכין ה"נ לא שוא: